

FRA "DANMARKS HISTORIE, MELLEM ERINDRING OG GLEMSEL", COWBOUS, 2020

Den 11 marts 2020 under Corona-krisen fremlagde statsminister Mette Frederiksen en hastelov, der begrænsede folks bevægelsesfrihed, lukkede grænser og gav statsmagten instrumenter, man ikke i fredstid har set mage til. Senere sang den danske befolkning en moderne version af alsang foran skærmene for at cementere fællesskab med afstand. Corona-krisen aktualiserede besættelsestiden, der nok er den fortid, der i højere grad end nogen anden har været definerende for det danske erindringsfællesskab. Der findes fortsat mennesker, der personligt kan erindre perioden, og aktører fra perioden tilhører partier og interesser, som fortsat eksisterer og fortolkningen af Danmarks besættelsestid er stærkt politiseret.

I dette kapitel er det erindringshistoriske fokus på, hvad det er ved besættelsestiden, der aktualiserer den i dag, og hvordan der føres erindringspolitiske kampe om at fortolke besættelsestiden. Herudover forklares også, hvordan man kan undersøge 'den lille historie' om besættelsestiden ved hjælp af mundtlige kilder, og sidst hvordan besættelsestiden fremstilles som fiktion i film og tv.

Overblik: Besættelsestiden i Danmark 1940-1945

Der kan være flere forskellige årsager til den store interesse for besættelsestiden. Det er en periode, der ligger relativt tæt på os i tid, og der er stadig levende ejendommeligheder til de historiske begivenheder. Er-

faringerne fra 2. verdenskrig har haft stor betydning for, hvordan vi har valgt at indrette vores samfund i eftertiden. Og besættelsestiden er en periode i danmarkshistorien, der er præget af store politiske og moralske dilemmaer, som stadig kan diskuteres og relateres til vores liv i dag.

Meget af den erindringspolitiske debat bundet i den nærliggende danske samarbejds-politik, der gjorde sig gældende i perioden fra besættelsen 9. april 1940 til 29. august 1943.

Da Danmark blev besat om morgenen den 9. april 1940, blev der indkaldt til krisemøde på Amalienborg, hvor kong Christian d. 10., kronprins Frederik, regeringen og cheferne for de forskellige militære værn deltog. På mindre end to timer blev det på dette møde besluttet, at Danmark ikke skulle yde den tyske besættelsesmagt militær modstand, men at man ville efterleve besættelsesmagts krav om en såkaldt 'fredsbesættelse'.

Siden nederlaget i 1864 har skiftende danske regeringer ikke gjort sig forhåbninger om at kunne forsvare sig mod Tyskland. Igennem 1930'erne var der politisk uenighed om, hvor stærkt det danske forsvar skulle være. De konservative ønskede oprustning som modsvare mod et militaristisk Tyskland, mens regeringen bestående af Socialdemokratiet og det Radikale Venstre skar ned på forsvaret, ud fra tanken om at et eksistensforsvar mod Tyskland var en umulighed.

I 1930'ernes ulpasningspolitik gik man langt for ikke at genere Tyskland: de danske medier blev bedt om at udlane selvcensur ved ikke at skrive negative hi-

Billede af den samlingsregering, der blev nedsat efter besættelsen 9. april 1940. Regeringen bestod af fire socialdemokrater, en radikal, to venstremænd og to konservative og derudover tre ministre, der stod uden for partierne.

storie om Tyskland og landets nazistiske ledelse, og Danmark lukkede lige som andre europæiske lande sine grænser for tysk-jødiske flygtninge.

Da krigen brød ud med Tysklands invasion af Polen den 1. september 1939, håbede man i Danmark, at man kunne gentage den politiske balancegang mellem stormagterne, der havde formået at holde Danmark neutral gennem 1. verdenskrig.

Håbet om neutralitet blev definitivt udelukket, da Tyskland besatte Danmark den 9. april 1940. Danmark var nu en del af verdenskrigen. Spørgsmålet var, hvordan man skulle forholde sig til det?

Resultatet blev den såkaldte samarbejdspolitik.

Samarbejdspolitikken

Danmark accepterede et tilbud fra Tyskland om ikke at kæmpe imod besættelsesmagten og acceptere en såkaldt 'fredsbesættelse'. Til gengæld ville Danmark

formelt stadig blive betragtet som en suveræn stat, som Tyskland ikke var i krig med. Derfor kunne Danmark også beholde landets demokratiske institutioner, regeringen, Folketinget, domstolene og politiet, og alt samarbejde skulle foregå gennem de sædvanlige diplomatiske kanaler.

Dette tyske tilbud havde ingen forbindelse til Danmarks tilpasning til Tyskland i mellemkrigstiden; Norge, Holland og Belgien fik samme tilbud, men det var kun Danmark, der tog imod det. Norge valgte derimod at kæmpe imod besættelsesmagten, hvilket betød, at Norge med hjælp fra de allierede forsvarede sig mod den tyske besættelsesmagt indtil 10. juni 1940, hvor Norge kapitulerede. Den norske regering var blevet tvunget i eksil i England, og der blev indsat en regering under ledelse af den norske nazileder Vidkun Quisling, men som grundlæggende blev styret af den tyske besættelsesmagt.

Motiverne bag samarbejdspolitikken var en accept af, at det lille og militært

Mandatfordeling ved folketingsvalg 1943

Parti	Formand	Stemmer	Stemmeandel pct.	Mandater	-/+
Socialdemokratiet (A)	Hans Hedtoft	894.632	41,7	66	+2
Det Konservative Folkeparti (C)	John Christmas Møller	421.523	21,0	31	+5
Venstre (D)	Knud Kristensen	376.850	18,7	28	-2
Det Radikale Venstre (B)	Hans Jeppesen	175.179	8,7	13	-1
Dansk Samling (R)	Arne Sørensen	43.367	2,2	3	+3
DNSAP (N)	Frits Clausen	43.309	2,1	3	+/-0
Danmarks Retsforbund (E)	P. Gregersen	31.323	1,6	2	-1
Bondepartiet (F)	Valdemar Thomsen	24.572	1,2	2	-2

Tysklands såkaldte 'fredsbesættelse' af Danmark, der var betinget af, at Danmark samarbejdede med besættelsesmagten, skabte den særlige situation, at der blev afholdt folketingsvalg, selv om landet var besat og ikke havde reel selvbestemmelse. 89,5 procent af de stemmeberettigede stemte ved valget i 1943, hvilket stadig er den højeste valgdeltagelse et folketingsvalg nogensinde har haft. 90 procent af de afgivne stemmer gik til de fire store partier (A, C, D og B), der udgjorde den samlingsregering, der stod for samarbejdspolitikken, hvilket kan tolkes som en folkelig opbakning til samarbejdet. Kommunistpartiet DKP kunne man ikke stemme på ved valget, fordi det var blevet ulovliggjort i 1941.

svage Danmark ikke ville kunne stille noget op i kamp mod det store og stærkt militariserede Tyskland, og at en kamp højst ville være symbolsk, og i værste fald kunne komme til at koste mange menneskeliv og føre til store materielle skader på landet.

Derudover mente den siddende regering, bestående af Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre, at man ved at samarbejde med den tyske besættelsesmagt ville kunne bevare de demokratiske institutioner i Danmark; den folkevalgte regering, politiet og domstolene. Man frygtede, at hvis man ikke samarbejdede, ville besættelsesmagten indsætte en nazistisk marionetregering, indføre militærdomstole og lade det tyske militær træde i stedet for det danske politi.

Den 10. april, dagen efter besættelsen, blev SR-regeringen udvidet til en 'samlingsregering', der skulle dække det politiske spektrum bredere ved at optage tre såkaldte 'kontrolministre' fra Venstre og tre fra de Konservative. Begge partier understregede, at de deltog pga. den særlige krisesituation, som landet var i, og at de ikke påtog sig ansvaret for den valgte samarbejdslinje. De konservative indtrådte endda som enkeltpersoner og ikke som repræsentanter for partiet, der var stærkt imod samarbejdet.

Allerede fra besættelsens første dag spillede dilemmaet 'samarbejde eller modstand' altså en central rolle. I besættelsens første år hældede danske politikere og befolkningen tydeligt over mod samarbejdet med tyskerne. Holdningen til samarbejds-

Erik Scavenius – samarbejdspolitikken personificeret

En person, der ofte er blevet fremstillet som synonym med samarbejdspolitikken, er Erik Scavenius, der først var udenrigsminister og siden statsminister fra 9. november 1942 til 29. august 1943.

Scavenius og hans rolle i samarbejdspolitikken har i eftertiden været meget om-diskuteret, fordi han stod for en politisk linje, som er blevet kaldt 'aktiv tilpasning', der betød, at Scavenius gik længere, end hvad besættelsesmagten egentlig krævede for at få goodwill til det fremtidige samarbejde.

Det er efterfølgende blevet diskuteret, om Scavenius gik for langt i sin tilpasning til tyskerne, og om han egentlig havde sympatier med dem, eller om han var en dygtig diplomat og politiker, der formåede at navigere Danmark gennem en kompliceret og farlig situation.

At Scavenius og samarbejdspolitikken stadig er kontroversiel i dag, kan ses i et eksempel, hvor Scavenius bevidst blev valgt fra, da der i 2012 skulle navngives veje efter tidligere statsministre i et nybygget kvarter på Amager i København.

politikken begyndte at ændre sig fra accept, til at der var grupper i samfundet, der gjorde forskellige former for modstand.

Fra samarbejde til begyndende modstand

I besættelsens første år var der ikke nogen udprægede tegn på modstand eller kamp mod besættelsesmagten, hverken fra politikerne eller befolkningen. Et meget tydeligt eksempel på, at de danske politikere lejede tyskernes krav, var interneringen af de danske kommunister i 1941.

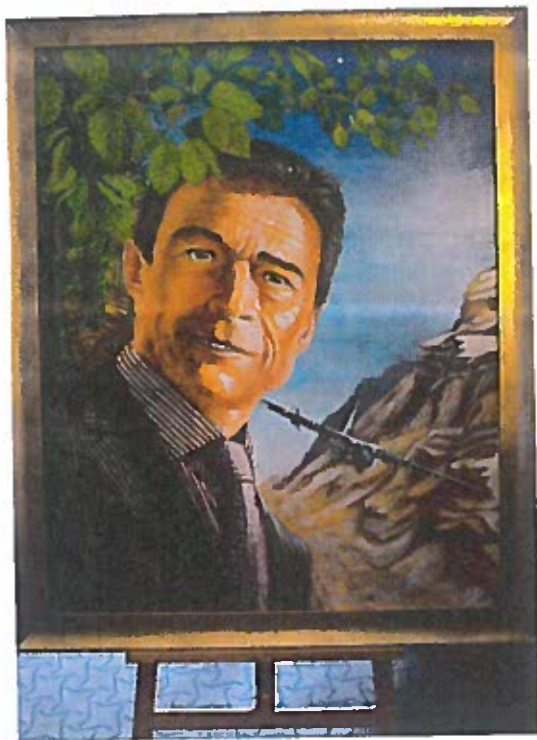
Da Tyskland gik til angreb på Sovjetunionen i 1941, ville de samtidig forbyde kommunistpartier i de besatte områder, herunder Danmark, og internere kommunisterne, så de ikke dannede kommunistiske modstandsgrupper.

Den danske regering bøjede sig for de tyske krav, selv om de var i tydelig strid med grundloven. Regeringens argument var, at det var bedre, at det danske politi

arresterede kommunisterne, end at de tyske soldater gjorde det.

Det danske politi havde dog mulighed for at finde frem til flere kommunister end tyskerne, fordi de havde et større lokalkendskab. De tyske myndigheder havde krævet 38 ledende kommunister udleveret, men politiet gjorde deres arbejde med en særlig grundighed og arresterede 339 kommunister, der blev sendt til Horsesholejren. 220 blev senere løsladt, men resten forblev i politiets varetægt, hvorefter flere kom i koncentrationslejr. Mange andre kommunister gik under jorden eller flygtede.

Arrestationerne blev senere fulgt op med kommunisloven, der ulovliggjorde alt kommunistisk arbejde. Loven blev vedtaget med et bredt flertal i Rigsdagen. Selv om loven var i strid med grundloven, blev den begrundet med, at kommunisterne var en farlig samfundsomstøtende og terroristisk gruppe.

I 2010 blev statsministerportrættet af Anders Fogh Rasmussen afsløret. Maleriet fokuserer på nationale symboler, og til forskel fra på alle andre statsministerportrætter er udenrigspolitikken i centrum i kraft af militærflyet og det, der ligner afghanske bjerge.

Når man kobler en bestemt fortolkning af fortiden til begivenheder i nutiden, siger man, at der sker en *aktualisering* af fortiden, dvs. at man ser en nutidig relevans i de historiske begivenheder og bruger dem enten som anvisning til, hvordan man skal handle, eller som et eksempel på hvordan man bestemt ikke skal handle.

Det nok mest kendte og kontroversielle eksempel på en erindringspolitisk aktualisering af besættelsestiden er den tidligere nævnte tale, daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen holdt på

Søværnets Officersskole den 29. august 2003. Taler blev holdt i anledning for 60-året for samarbejdspolitikens sammenbrud, og i den tog Fogh Rasmussen meget kraftigt afstand fra besættelsestidens samarbejdspolitik:

"Hovedargumentet for samarbejdspolitikken var, at al dansk modstand mod den tyske overmagt var nytteløs. Ved at samarbejde med besættelsesmagten blev Danmark og den danske befolkning skånet for de fleste af krigens rædsler. Og det lykkedes. Danskerne slap for de værste odelæggelser. Landbrug og industri tjente på krigen. Så ud fra et sådant gustent overlæg vil nogle måske kalde samarbejdspolitikken nødvendig, klog og hensigtsmæssig. Men det er en meget farlig tankegang. Hvis alle havde tænkt som de danske samarbejdspolitikere, ville Hitler med stor sandsynlighed have vundet krigen, og Europa var blevet nazistisk. Men briterne og senere amerikanerne og russerne tænkte heldigvis ikke som den danske elite. De kæmpede en kamp på liv og død mod nazisterne og sikrede derved vor frihed."

Foghs fortolkning af besættelsestidens samarbejdspolitik var altså, at samarbejdspolitikken var udtryk for dansk fejhed og en ensidig beskyttelse af egne interesser på bekostning af vores idealer og de lande, der måtte kæmpe og lide ofre for at overvinde nazisterne.

Ud af denne fortolkning udleder han en handlingslorskrift for nutiden:

"I kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke stå neutralt. Man må tage stilling for demokratiet og mod diktaturet. Det er på dette punkt, at den aktive tilpænsningspolitik udgjorde et politisk og moralsk